

- Jaké aspekty existující teorie či teorií musejí být vybrány pro testování, vyřebení (zjemnění, zúšlechťení) či zhodnocení?
  - Pokud se jedná o unikátní, popř. extrémní jev nebo z nějakých jiných důvodů nemáme teorii k dispozici, jakou provizorní teorii výzkumník může postulovat pro účely studie? Pokud ani tato možnost neexistuje, jaké máme možnosti pro zkoumání tohoto fenoménu?
- (George a Bennett, 2005, s. 79; Yin, 2003a, s. 28–29, 40–41)

Hlavní rozdíl v tuto chvíli pochopitelně spočívá v tom, zda budeme při dalších krocích vedení existující teorií, nebo zda fenomén, který nás zajímá, přednětem teoretického zájmu dosud nebyl. Velmi často se také může stát, že nás zpočátku zajímá testování existující teorie více než případ sám a v průběhu výzkumu se zájem obrátí, či naopak. Jedním z pilířů kvalitativních přístupů je jejich flexibilita a otevřenost vůči takovým zvrátům, a dokonce z nich čími svou přednost (viz zakončená teorie v osmé kapitole). Není proto namístě mít z takového vývoje obavy. Na druhé straně je nutné někde začít a přinejmenším začátek si žádá specifčnost.

Specifikace proměnných

Pokud tedy existuje teorie, s níž chceme prostřednictvím instrumentální případové studie dále pracovat, spočívá další krok v identifikaci teoreticky relevantních proměnných: **jaké jsou závislé proměnné, které máme vysvětlit? Jaké jsou nezávislé nebo zprostředkující proměnné, které jsou součástí teoretického rámce?** Specifikace závislé proměnné velice úzce souvisí s výběrem přednětu výzkumu. Pokud její definujeme příliš široce, bude velmi obtížné určit hodnoty, jichž může nabývat. Poslední poznámka ovšem platí u definice všech druhů proměnných.

George a Bennett (2001, s. 79–80) ukazují příklad, kdy je přednětem studia fenomén „ukončení války“. Ovšem takto široce pojatý jev neumožňuje téměř žádnou možnost specifikace závislé proměnné, neboť není jasné, jaký způsob ukončení války můžeme mít na mysli – jedná se o příměř, konečné vyjednání všech podmínek míru, fyzické přemožení protivníka? V každém případě se závislá proměnná, která charakterizuje daný způsob ukončení války liší.

Při specifikaci nezávislých a zprostředkujících proměnných při **testování** určité teorie se identifikace liší v závislosti na tom, zda chceme postupovat způsobem „nejméně pravděpodobného“, nebo „nejpravděpodobnějšího“ případu. V testu nejméně pravděpodobným případem budeme hledat pro-

měnné takové, které nejméně odpovídají proměnným postulovaným v teorii. Při testu nejpravděpodobnějším případem budeme naopak hledat takové proměnné, které povaze teorie odpovídají nejvíce.

Pokud má případová studie za úkol vést k formulaci nové teorie či vysvětlit určitý jev nebo vysvětlit proč stávající teorie neprošla testem, předchází specifikaci proměnných výběr případu, o němž bude řeč za okamžik.

Určování hodnot proměnných

Zásadní součástí práce s proměnnou je určení uchopitelných a porovnatelných hodnot, jichž může nabývat. **Odhalení přičinného mechanismu je často podmíněno právě schopností identifikovat a poměřovat hodnoty**, jež zprostředkující a nezávislé proměnné nabývají. Schopnost správně určit, jaké hodnoty může daná proměnná nabývat, bezprostředně souvisí s kvalitní operacionalizací konceptů, s nimiž ve výzkumu pracujeme. Ani jeden z těchto úkolů nelze učinit, aniž bychom měli jasnou představu o problematice, kterou studujeme. V tomto ohledu také tkví další ze zásadních rozdílů mezi případovou studií a kvantitativními přístupy: proměnné sice mohou být specifikovány s pomocí teorie (Yin, 2003b), ale hlavní zásluha v tomto kroku hraje expertiza vědce a indukativní vzhled do konkrétního případu (Stake, 1995, s. 38; Bennett a George, 2001, s. 114). Nejen teorie, ale hlavně znalost případu tedy pomáhá identifikovat, jaké proměnné mají být do studie zahrnuty a jaké naopak opomítnuty (Mitchell a Bernauer, 2004, s. 88). Z tohoto důvodu je možné před vlastním přičinným výzkumem provést průzkumnou případovou studii, jejímž úkolem není identifikace přičinných mechanismů, ale pouze zprostředkování základního porozumění dané problematice. Na druhé straně, i v průběhu vytváření případové studie samé často dochází k identifikaci nepředpokládaných zprostředkujících proměnných. Dokonce lze říct, že právě v jejich dodatečné identifikaci tkví jedna z hlavních předností metody „rozboru procesu“.

Hodnoty proměnné mohou být popisovány v **kvantitativních i kvalitativních** pojmech, záleží především na povaze zkoumaného jevu. Může být pochopitelně užito kombinace obou. Kvantitativně vyjádřené hodnoty proměnných jsou lépe uchopitelné a měřitelné, ovšem kvalitativní přístupy často pracují s přednětými studii, jejichž koncepty se 1) takovou vyjádření brání nebo 2) jejich užítí poskytneme jen omezenou možností interpretace.

S prvním problémem se napříkladem setkáváme, chceme-li do hypotetické studie o vlivu nastavení politického systému na určitě zahraničnopolitické rozhodnutí zahrnout „otevřenost“ a „uzavřenost“ politického systému (což

byla proměnná, již prosazoval například průkopník výzkumu zahraniční politiky James Rosenau, viz Rosenau, 1969). Otevřenost a uzavřenost politického systému v podstatě nelze úspěšně vměstnat do kvantitativního rámce.

Na druhý problém ukázala studie zaměřená na kooperaci mezi ministery zahraničních věcí a ministerstvem průmyslu a obchodu v oblasti hospodářské diplomacie. Studie ukázala, že hodnotit úspěšnost této kooperace pouze na základě kvantitativně definovaných závislých proměnných vycházejících 1) z počtu pracovníků obchodně-ekonomických úseků (OEÚ) a 2) objemu prostředků vynaložených na financování OEÚ vede k nepřesným závěrům. Zatímco obě proměnné narůstaly, analýza komunikace mezi oběma aktéry prokázala přesně opačný trend.

V práci s hodnotami proměnných se potýkáme s kompromisní volbou mezi **bohatostí a úsporností** (kdy hodnoty proměnné jsou méně diferencované či pouze dichotomické) (Bennett a George, 2001, s. 85). Bohatěji diferencované hodnoty proměnných například užili A. George a R. Smoke ve studii o donucovací diplomacii. Byly identifikovány čtyři hodnoty, kterých tato proměnná nabývala: 1) explicitní ultimátum; 2) nevyřčené ultimátum; 3) postupně „přitahování šroubu“; 4) varianta „zkusíme a uvidíme“ (přijato z Bennett a George, 2001, s. 85). Bez takto odlišných hodnot proměnných by v podstatě nebylo možné výzkum provést, neboť pouze dvě dichotomické hodnoty (např. ultimátum – ne-ultimátum) mají pro daný výzkum minimální vypovídací hodnotu.

Často se můžeme setkat s tím, že proměnnými jsou přiklány pouze dvě dichotomické hodnoty. T. Risse-Kappen do studie vlivu veřejného mínění na zahraniční politiku (Risse-Kappen, 1991, s. 479–512) zahrnuje jako proměnnou „povahu státu“, kterou vyjádřil pouze dvěma hodnotami – „silný“ a „slabý“ stát. Na základě hodnocení vlivu těchto dvou proměnných pak usuzoval na to, jakou spjitost má institucionální „síla“ či „slabost“ státu s vlivem veřejného mínění na zahraniční politiku státu. Zmíněná studie Risse-Kappena mimo jiné dokumentuje problémy, kterým čelíme, je-li proměnná (ať už závislá, nezávislá, či zprostředkující) definována zjednodušeně, široce či příliš vágně. Pouhé rozlišení na silný a slabý stát nedovoluje diferencovanější uchopení daného případu a ztěžuje i výběr případu, o němž bude nyní řeč.

Výběr případu

Možnost dopustit se chyby při výběru případu představuje jednu z největších slabostí případové studie. O možných rizicích hovoří Jan Karlas v následující kapitole, proto se zde zaměříme na jiné aspekty tohoto kroku. Jak bylo

naznačeno, jedinečné/vnitřní případové studie nevyžadují příliš specifické postupy pro jejich výběr. Jsou vlastně vybrány předem, již jako předmět výzkumu. V tomto případě tak existují pouze dvě kritéria, jejichž naplnění však není vždy jednoduché: 1) **vybraný případ musí svým charakterem odpovídat tomu, jak byla případová studie definována v úvodu**; 2) **případ by neměl být vybrán pouze proto, že „je zajímavý“ či jsou pro jeho výzkum snadno dostupná data** apod. (Mitchell a Bernauer, 2004, s. 90). U vybraného jedinečného/vnitřního případu musíme přinejmenším předpokládat, že jeho prozkoumání poskytne jedinečná data, která dosud nebyla teoreticky uchopena. Namísto specifikace teorie tak musíme jasně uvést důvod, proč byl daný případ vybrán (Yin, 2003a, s. 22).

Pokud hodláme užít případovou studii **instrumentálně**, hlavním kritériem je **vztah k předmětu studia**, tedy vztah ke zvolenému využití věci **teorii** (testování teorie nebo vývoj teorie nové). Musíme především dbát na to, aby zvolený případ obsahoval co možná největší množství relevantních dat. Vybraný případ dále musí být vhodný pro opakování již existujících předchozích testů nebo pro zavedení testu nového. To znamená, že proměnné a jejich hodnoty musejí odpovídat povaze zvoleného testu. Každý test bude mít tím větší vypovídací hodnotu, čím větší budou hodnoty proměnných průkaznější, tedy v jednopřípadové studii co nejvýraznější a v komparativní co nejrozmantější. Je rovněž přímou volit takový případ, který vykazuje vhodné rysy se současnými politicky relevantními případy (viz Van Evera, 1997, s. 77–88).

Obecně pak pochopitelně platí, že případ musí být vybrán tak, aby poskytl ten druh nezávislých, závislých a zprostředkujících proměnných, které odpovídají zvolené či předpokládané teorii. Jacques Hamel tuto podmníku shrnul lakoničtji – vybraný případ musí být schopen „vměstnat globální do místního“ (Hamel et al., 1993). Před každým rozhodnutím o výběru případu je nutné se tázat, zda nemůže existovat případ, který zvolenému záměru vyhovuje lépe.

Pro výběr případu je důležité, jakou strategii hodláme zaujmout. Jiný případ bude vybrán, chceme-li užít strategii „nejméně pravděpodobného“, jiný cílcem-li použít „nejpravděpodobnější“ případ. Například teorie D. Trumana z roku 1951 předpokládala, že ve společnosti, v níž se vzájemně posilují sociálně štepící linie (jazýková s emickou, jazýková s náboženskou atd.), jsou silnější podmnky pro vznik konfliktu, zatímco sociální dohoda je možná pouze ve společnostech, kde se štepící linie vzájemně kříží. A. Liphart si na tomto základě vybral Nizozemsko jako stát, kde se štepící linie vzájemně téměř vůbec nekřížily (nezávislá proměnná), přičemž podle Trumanovy teorie by zde mělo dominovat sociálně a politicky konflikt

prostředí (závislá proměnná). Jak Lijphart ukazuje, opak je pravdou – Nizozemsko stabilně patří mezi země s nejvíce konsenzuální sociální a politickou součástí. Ve své době byla Lijphartova studie pojímána jako empirické odměnění Trumanovy teorie. To ovšem pro nás není tak podstatné – důležité je, že, jak jsme viděli, Arendt Lijphart se při práci s teorií o „vzájemně se prolínajících štěpících liniích“ D. Trumana zaměřil na **nezávislou proměnnou**, jejíž vysoká hodnota měla podle existující teorie znamenat vysokou hodnotu **závislé proměnné** (míra sociálního konfliktu). Na základě **nezávislé teorie** tedy vybral nejpravděpodobnější příklad a protože hodnota závislé proměnné neodpovídala teoretickému očekávání, teorie byla odmítnuta.

(Příklad přejat z Rogowski, 1995, s. 468–469)

Máme-li k dispozici vymykající se případ, je výběr nejjednodušší – byl vlastně identifikován již předchozím výzkumem. Postup výběru případu se však komplikuje, chceme-li vytvářet teoretické poznání z případu, který nebyl dosud jakýmkoli způsobem zpracován. Především musíme pracovat pouze s případem, který svou povahou a vymezením dovolí nalezení příčinných mechanismů významných natolik, aby bylo na jejich základě možné postulovat základy nové teorie. Příliš úzké vymezení případu by mohlo vést k tomu, že opomeneme významné **nezávislé** a zprostředkující proměnné, které pak ohrožují platnost celého výzkumu. Naopak, široké vymezení případu neumožní účinně použít žádnou z výše uvedených technik dovozování teorie z empirických dat. Nezbytnou součástí výběru případu je **přesné vymezení hranic** vůči jeho okolí a vůči jeho kontextu (Yin, 2003a, s. 34–36).

2.4 Nedostatek a násilí

Knihla Thomase F. Homer-Dixona *Prostředí, nedostatek a násilí* je výběr-
ným příkladem instrumentální práce s případovou studií, a to z několika
důvodů. Metodologicky se pevně drží všeho, co bylo výše zmíněno, postupuje
v přesně určených krocích a navíc Homer-Dixon vědomě a obezřetně pracuje
v rámci mezí, které v sobě případová studie skrývá. Práci Homer-Dixona lze
z hlediska naší typologie považovat za **instrumentální, vytvářející teo-
rii**, přičemž si pomáhá předběžnou hypotézou. Užívá **rozbor procesu** jako
hlavní techniku identifikace příčinného procesu. Je však nutné představit, že
Homer-Dixonova práce není klasikou „jednopřípadovou“ studii, ale kolekcí
několika jednotlivých případů. Ty ovšem neslouží jako kolektivní výstup,

s každou zemí je zacházeno jako s jedinečným, vlastním případem a nejsou
(být pravděpodobně mohou být) užity pro komparaci.

Výběr předmětu výzkumu

Autor si všimá zvýšeného zájmu o problematiku tlaku environmentálního
nedostateku, o němž se předpokládá, že v rostoucí míře ovlivňuje národní
a mezinárodní bezpečnost. „Environmentální bezpečnost“ jako předmět
výzkumu však odmítl, neboť tento pojem je příliš široký. Autor tedy provedl
první redukci – omezil předmět výzkumu z „bezpečnosti“ na „konflikt“.
Předmět výzkumu považoval nadále za příliš rozměrný. Environmentální
konflikt může nabývat nejrozmanitějších podob, od války přes terorismus po
obchodní spory; obzor výzkumu tak dále zúžil na „násliný národní a mezi-
národní konflikt“ (Homer-Dixon, 1999, s. 3).

Předmět studia tedy definoval jako – hledání nejpravděpodobnějšího pro-
pojení mezi environmentálním nedostatkem a násilným národním a meziná-
rodním konfliktem. Toto stanovení hypotetického příčinného vztahu, které
následně autorovi pomohlo lépe vybrat případy a identifikovat proměnné,
bylo učiněno na základě předchozích zkušeností s výzkumem obdobného
typu.

Operacionalizace konceptů, identifikace proměnných, zvolení výzkumné otázky

Z případových studií, které autor v rámci svého výzkumu publikoval, se nyní
krátce zaměříme na studii o Jižní Africe (viz též Percival a Homer-Dixon,
1998). Na této studii lze totiž velice dobře ilustrovat způsob, jakým Homer-
Dixon postupoval. Za **nezávislou proměnnou** v provedeném výzkumu byl
zvolen „environmentální nedostatek“. Autor jej definuje jako „nedostatek
obnovitelných zdrojů vyplývajících ze spotřebování, znehodnocení, zvyšše-
ných požadavků a z nervonorné distribuce“ (Homer-Dixon, 1999, s. 3).
Hodnoty definované **nezávislé proměnné** se pohybují na kontinuu „slabé“
a „silné“ s nespécifikovanými jednotlivými stupni. Uvedme si konkrétní pří-
klady některých proměnných – v případě Jižní Afriky je za silný nedostatek
považován fakt, že na 65 % země spadne méně než 500 mm ročních srážek,
což je považováno za minimální hodnotu pro zemědělství odkázané na dešťo-
vou vláhu. Zhruba 60 % půdy v Jižní Africe se vyznačuje nízkou úrovní
organických látek, což dále přispívá k jejím znehodnocování. Homer-Dixon
v případě Jižní Afriky zahrnul jako **nezávislou proměnnou** „odlesňování“,

kdy zhruba 40 % Jihoafričanů (cca 17 milionů) je závislých na dřevu jako energetické surovině, což vedlo k tomu, že za posledních 50 let zmizely čtyři pětiny lesa v nejlépe postížené provincii Kwa-Zulu. Další nezávislou proměnou je znehodnocování pitné vody – až 70 % městského černošského obyvatelstva nemá přístup k vodovodu. Zprostředkující proměnou identifikoval jako „sociální efekty“, jichž nalezl a definoval pět:

1. omezená zemědělská produktivita;
2. omezená hospodářská produktivita, zejména ovlivňující obyvatelstvo, které je vysoce závislé na environmentálních zdrojích;
3. migrace těchto obyvatel v zájmu nalezení „lepšího života“;
4. vyšší stupeň segmentace společnosti, často podél již existujících etnických štěrbení;
5. rozrušení existujících státních institucí.

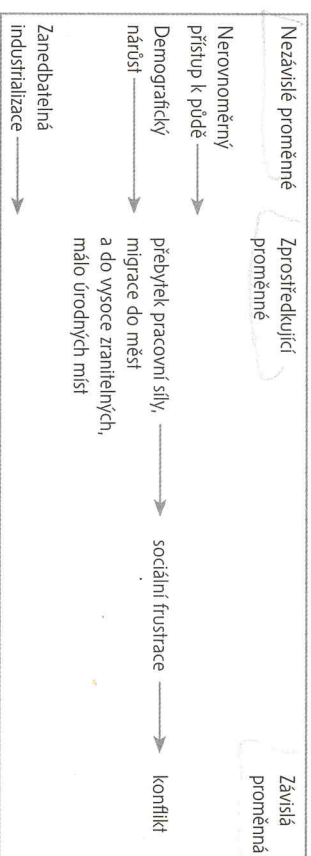
Podvejme se například na bod 1) **omezená zemědělská produktivita**. Autor se zaměřuje na rozdíly mezi výnosy za apartheidu většinově bělošské provincie Natal a většinově černošské provincie Kwa-Zulu. V některých komoditách (například brambory) dosahuje Kwa-Zulu až pětkrát menší podíl ve výnosech (viz též Percival a Homer-Dixon, 1998). Homer-Dixon si rovněž všimá rostoucího počtu černošského obyvatelstva jižní Afriky, která zdaleka překračuje tempo růstu (či spíše poklesu) obyvatelstva bělošského. Ta vede k razantnímu zvyšování hustoty obyvatel, která dále tlačí na migraci do oblastí relativně méně osídlených (bod 3).

Výběr případů

Výběr byl založen na přechodu z specifické proměnné. Autor se explicitně zaměřil na případy, v nichž obě – závislá i nezávislá proměnná – dosahují vysokých hodnot. Jinými slovy, vybíral případy, v nichž existoval vysoký environmentální nedostatek i konflikt. Homer-Dixon si je vědom, že tento postup „narušuje kánony standardní vědecké práce“ (tamtéž, s. 171), neboť se vlastně dopouští chyby „zaujatého výběru“. Autor se nicméně snažil tento vedení hledáním případů na základě obou proměnných, by mohl strávít příliš mnoho času zkoumáním nerelevantních případů. Proto si alespoň zpočátku přednostně vybírá případy, které demonstrují hypoteticky předpokládaný příčinný vztah, tedy vztah mezi environmentálním nedostatkem a konfliktem (tamtéž, s. 171–172).

Nyní si ukážeme, jak Homer-Dixon sledoval proces zvyšování hodnoty jednoho z projevů nezávislé proměnné – znehodnocování obnovitelných zdrojů – a vliv tohoto procesu na jin definované sociální efekty v případě Filipínců. Nejdříve si všimá historického dědictví španělské a americké koloniální politiky, která odkázala Filipínám značně nerovnoměrný přístup k úrodné půdě. K tomuto faktoru dále přičel značný demografický nárůst (kolem 2,5 % v osmdesátých letech) a zanedbatelnou industrializaci. Tyto faktory přispěly ke stále vyššímu přebytku pracovní síly v zemědělství a k následnému snižování mezd. Homer-Dixon popisuje, jak miliony chudých rolníků migrovaly do již zcela přeplněných měst a další miliony do environmentálně vysoce zranitelných a málo úrodných míst. V těchto oblastech noví osadníci za účelem krátkodobých a jednorázových zisků dlouhodobě či nenávratně ničili křehké ekosystémy. Tento proces s sebou nesl další znehodnocování půdy a spolu se snižující se produkcí potraviny ještě více tlačil na další krátkodobé způsoby využívání půdy. Následkem jsou miliony rolníků situovaných na okraji rostoucích urbánních oblastí či ve vzdálených a environmentálně zranitelných oblastech. V tom či onom případě jsou obě skupiny hospodářsky prospěšné pouze zanedbatelně, navíc bez vidiny možnosti zlepšení.

Obr. 2.1 – Předpokládaný příčinný mechanismus

Hodnocení a omezení platnosti výzkumu

Protože environmentální nedostatek je za všech okolností pouze jednou nezávislou proměnou v komplexu příčin vedoucích k násilnému konfliktu, nepokouší se autor ptát na jeho relativní význam ve srovnání s ostatními možnými faktory či proměnnými. Pouze se ptá: „Mohou být zdroje a povaha konfliktu adekvátně pochopeny bez zahrnutí environmentálního nedostatku“

jako nezávislé proměnné?⁴⁴ (tamtéž, s. 7) Jinými slovy, usiluje o identifikaci rozsahu podmínek platnosti, o nichž byla řeč výše. Za tímto účelem užil rozbor procesu pro analýzu propojení mezi environmentálním nedostatkem a konfliktem. Tento postup mu měl umožnit analyzovat příčinné procesy působící v každém vybraném případě (tamtéž, s. 174). Publikace dobře ilustruje vliv ekvivalenty na výběr výzkumných otázek – autor neusiluje o určení míry vlivu jím postulovaných proměnných, neboť do hry může vstupovat řada dalších nepředpokládaných faktorů. Proto také dodává, že měřit relativní příčinný dopad vybrané nezávislé proměnné je v podstatě nemožné.

Homér-Dixon v závěru jednoznačně tvrdí, že ve všech zkoumaných případech analýza prokázala zvyšující se pravděpodobnost a výskyt konfliktů se zvyšujícím se environmentálním nedostatkem. Dodává, že díky jeho analýze se mu podařilo odkrýt způsob dopadu environmentálního nedostatku, který byl považován pouze za nepřímou a nevýznamnou příčinu konfliktů. Na druhé straně tvrdí, že environmentální nedostatek nikdy není dostatečnou příčinou, která by sama o sobě mohla způsobit konflikt, navíc zdůrazňuje, že příčinná role nedostatku je unikátní každé zkoumané společnosti (tamtéž, s. 178). Z analýzy také vyplývá zjištění ohledně kontextu a podmínek, které hrají podstatnou roli v dopadu nedostatku na konflikt. Jedná se zejména o povahu trhu, autonomii státu, sílu vzájemné důvěry a zodpovědnosti, stejně jako povahu pre-existujících etnických a třídních rozdílů, úroveň organizační soudržnosti „vzývavateckých“ skupin, jejich pojetí spravedlnosti a způsob vedení atd. Vztah mezi environmentálním nedostatkem a sociálním kontextem považoval za interaktivní, tedy že nelze jeden oddělit od druhého. Zájemně se ovlivňují, a proto jakákoli generalizace musí zůstat v mezích, které danému případu poskytují konkrétní kontext.

V tomto ohledu autor bezpečně dostal základním požadavkům kvalitativních věd, stejně jako nárokům kladeným na hloubkovou případovou studii.

Je však třeba dodat, že výsledky získané případovými studii založenými na metodě rozboru procesu považuje spíše za předběžné, dovolující sofistikovanější hypotézy, které by měly být testovány za užití širšího spektra metodologií, včetně velkých celosvětových statistických a komparativních analýz. Z toho vyplývá, že kvalitativní případová studie pro něj přece jen není cílem o sobě, ale pouze nástrojem k vyšší vědecké metě, již je, podle názoru Homera-Dixona, poznání založené na kvantitativních metodologiích.

Autor nepojímal svou studii pouze jako teoretickou, ale jako výsoce praktickou – na základě jeho knihy se ukazuje, že „lze podmínkou řadu věcí, které napomohou k zabránění vzniku (environmentálně vyvolaných) konfliktů“.

Knihla sice nenabízí konkrétní nástroje, ale „ukázala na řadu sociálních, hospodářských a politických proměnných otevřených k politickému zpracování“ (tamtéž, s. 181).

2.5 Socializace v Bruselu

Text Jeffreyho Lewise *The Janus Face of Brussels: Socialization and Everyday Decision Making in the European Union* dobře ukazuje jinou stránku instrumentální práce s teorií, a to postup jejího testování. I on se pevně pohybuje v rámci daném možností kvalitativního přístupu a jednopřípadových studií, postupuje metodou rozboru procesu. Teorii testuje **nejpravděpodobnějším případem** – způsobem vyjednávání ohledně direktivy evropského občanství na půdě **Výboru stálých zástupců při Radě EU (COREPER)**.

Operationalizace konceptu

Základním konceptem v celé případové studii je fenomén socializace. Ten Lewis definuje jako „proces uvádění aktérů do norem a pravidel dané komunity“. Výsledkem socializace je „zniternění a osvojení skupinových standardů“ jednotlivými aktéry (Lewis, 2005, s. 939). Autor velice pečlivě uznává omezení plynoucí z povahy jednopřípadové studie, a proto se nepokouší určit příčinnou váhu proměnných, jeho cílem je zjehnat a vylepšit identifikaci rozsahu podmínek platnosti a ukázat, jakým způsobem (nikoli do jaké míry) předpokládány mechanismus působí. Především se pokusil překonat „tezi o kontaktech“⁴⁵, podle které se socializace rovná počtu kontaktů, a nahradit ji kvalitativnějšími podmínkami intenzity a hustoty kontaktů.

Výběr případu a stanovení výzkumné otázky

Na základě již existujících socializačních teorií Lewis identifikoval předpokládaný rozsah podmínek socializačního procesu, tedy podmínek, za nichž socializační proces nastává. Za tyto podmínky určil intenzitu a hustotu vzájemných kontaktů a izolace od ostatních aktérů. Pokud tedy intenzita a hustota kontaktů v rámci sledovaného tělesa, stejně jako jeho izolace nedosahují dostatečných či nezbytných hodnot, nelze očekávat, že proces socializace nastane. Na základě těchto podmínek pak vybral COREPER, kde intenzita a hustota vzájemných kontaktů a izolace od vnitřní politiky vykazuje vysoké

hodnoty. Hodnoty intenzivy a hustoty kontaktů autor měřil tak, že si všimnal počtu probíraných otázek každý týden a rozsah, které tyto otázky pokrývaly. Porovnáním zjistil, že agenda a setkání COREPER je kvalitativně na daleko vyšší úrovni (tzn. že intenzita setkání a hustota kontaktů byla vyšší) než například u pracovních skupin Rady. Stálí zástupci se navíc zúčastňují jednání „svých“ ministrů, což dále přispívá ke sdílení zkušeností s dlouhými vyjednáváním ve společném sociálním prostoru. Co se týká izolace od vnitřní politiky zastupovaných států, její vysoká hodnota je zajištěna například tím, že jednání COREPER nejsou veřejná, což stálým zástupcům dodává vysokou míru autonomie vedoucí ke kvazirozhodovacím pravomocím nezávislým na domácí politice.

Autor využil dvojího vymezení případu – COREPER byl vymezen jako **pole** pro sledování procesu socializace, ovšem za **konkrétní případ** zvolil vyjednávání ohledně kontroverzní direktivy evropského občanství umožňující pasivní i aktivní účast na místních volbách kdekoli v místě rezidence v EU bez ohledu na státní příslušnost. Takto vymezený případ splňuje obě definiční kritéria z úvodu a nabízí téměř laboratorní podmínky pro „testování, zda se národní zástupci socializují do bruselské kolektivní kultury“ (Lewis, 2005, s. 938).

Identifikace rozsahu podmínek platnosti

Lewis podrobně popisuje způsob práce v rámci COREPER a dochází k názoru, že hustota a intenzita kontaktů mezi diplomaty jednotlivých států je v rámci institucionální struktury EU naprosto ojedinelá. Autor se dále věnuje izolaci národních diplomatů v rámci COREPER od vlivů vysílajících států. Podle Lewise umožňuje COREPER akterům relativní autonomii od národních vlád, dokonce s možností jakési neformální rozhodovací kapacity. COREPER tedy naplňuje nutné i dostačující podmínky pro to, aby mechanismus socializace mohl nastat.

Vlastní analýza

K odhalení předpokládaného mechanismu socializace zvolil autor strategii sledování procesu. Data pro sledování procesu byla získávána pomocí triangulace, autor se tedy nespolehal na jediný zdroj. Byly provedeny 1) polostrukturované rozhovory se 118 stálými zástupci; 2) analýza primárních dokumentů, například záznamů z vyjednávání o příslušné direktivě, tisková prohlášení; 3) analýza sekundárních zdrojů. Celkem Lewis uskutečnil 118 polostrukturovaných rozhovorů v průběhu sedmi let (Lewis, 2005, s. 952). Toto značné

časové rozmezí má ve studii své opodstatnění – autor tak byl schopen znatelně proces socializace, rozhovory navíc prováděl jak s dlouholetými aktery, tak s relativními „nováčky“.

Podrobná analýza průběhu vyjednávání pak potvrzuje, že akteri si skutečně osvojili a zintenzivili skupinové sdílené normy a standardy a že toto osvojení norm (socializace) ovlivnilo průběh vyjednávání. Jinými slovy – spíše než racionální kalkulací (logika výhodnosti), se zástupci v COREPER řídili standardy sociálně akceptovanými v tomto tělese (logika vhodnosti). Jedním z klasičtých příkladů, kdy se zástupci řídí logikou vhodnosti, a ne výhodností, je časté zřikání se argumentů, v jejichž prospěch nenalezou v komuniké dostatečnou podporu, popř. zřeknutí se hrozby veta, která je na jiných úrovních instrumentálně často využívána. Průvodním jevem socializace je navíc změna v postoji vůči svým kolegům – zatímco zpočátku svého působení většina pohlížela na své kolegy v COREPER jako na protivníky a oponenty, postupně se ve vnímání proměnili ve členy jednoho týmu.

Platnost závěrů

Pro dosažení větší validity těchto tvrzení Lewis provedl ještě rozhovory s relativními „nováčky“ v COREPER. Dřívá většina z nich v semistrukturovaných rozhovorech potvrdila změnu vnímání zástupců ostatních zemí z rivalů na kolegy, což rovněž ukazuje na uskutečněný socializační mechanismus.

Lewis, vědom si podmínek ekvivalency a multikausaloty, rovněž testoval **alternativní vysvětlení**, především pak dvouúrovňovou hru či teorii vyjednávání, které jsou naopak založeny na předpokladu racionálního akτέρα. Ukazuje ovšem, že klíčová rozhodnutí v rámci vyjednávání byla dosažena normativním konsenzem založeným na společných neformálních standardech „férovosti“. Naopak instrumentální kalkulace a racionální ospravedlnění předpokládané teoriemi dvouúrovňové hry a teorií vyjednávání většinou selhávaly (například žádný ze zástupců nepoužil hrozby vetem).

Výsledky výzkumu

Lewis ukázal, že v rámci podmínek platnosti socializačního mechanismu, tedy za podmínek dostatečné intenzivy a hustoty kontaktů a izolace od domácí politiky, skutečně v COREPER k socializačnímu mechanismu dochází. Na druhé straně však netvrdí, vědom si omezení případových studií, že proběhla kompletní socializace, která by vedla k celkové proměně identit stálých zástupců. Spíše u nich dochází k postupnému mízení hranice

mezi „národním“ a „evropským“ či k získávání mnohonásobné identity. V každém případě také upozorňuje na to, že proces internalizace nových způsobů chování sdílených v komunitě COREPER je postupný, částečný a není nezvratitelný.

2.6 Závěr

Případová studie představuje stále světlejší, metodologicky zakotvený a uznávaný přístup ke studiu (mezinárodní) politiky. Oproti dřívějšímu vývoji se případová studie již explicitně nevynezuje v řadě kvantitativním přístupům, spíše se snaží o jejich doplnění. Ve srovnání s kvantitativními metodologiemi nabízí případová studie jedinečné expertní porozumění danému případu i jeho instrumentální využití pro další, teoretické účely.

Pro úspěšné vytvoření případové studie je zapotřebí klást bezpodmínečný důraz na pečlivost při **výběru případů a operacionalizaci proměnných**. Tyto kroky rozhodují o kvalitě celého výzkumu.

Jak z praktických ukázek aplikace případových studií, tak z textu samotného vyplývá, že autor případové studie by si měl být vědom inherenčních omezení, vyplývajících z povahy této metodologie. Jedná se především o malou míru schopnosti určit **příčinnou váhu** předpokládaného příčinného mechanismu. Tato skutečnost je následek neexistující kontroly hodnot proměnných v rámci analýzy jediného případu. Pokud je však toto a další omezení, mající kořeny v mnohovrstvné povaze sociální reality, přijato a zohledněno, případové studie mohou poskytnout výsoce platné výpovědi o zkoumaných jevech.

Doporučená četba

Světově uznávaný a přitom velice ilustrativní a přehledný úvod do problematiky případových studií nabízí Yin (2003a), méně instrumentální chápání případové studie pak lze nalézt u Stake (1995). Pro čtenáře, kteří usilují o hlubší proniknutí do problematiky tvorby případových studií lze doporučit práci Feagin, Orum a Sjoberg (eds., 1991) a jako velice konkrétní návod pro zpracování případové studie s množstvím ilustrací a příkladů Yin (2003b). Ti čtenáři, kteří se nespokojí se spíše prakticky orientovanými texty, ale usilují o navázání problematiky případových studií na obecnější diskuse ve filozofii společenských věd, jistě uvítají klasickou práci King, Keohane

a Verba (1994). Dosud nepřekonaným textem v oblasti případových studií, která propojuje praktickou, teoretickou a filozofickou část této metodologie v oblasti studia politiky a mezinárodních vztahů je George a Bennett (2004). Tato práce nabízí nejen dostatečně filozoficko-vědní zázemí, ale také pestrou paletu příkladů a užitečný seznam aplikací případových studií. Praktické využití má rovněž sborník Sprinz a Wolinsky-Nahmias (eds., 2004), který ukazuje na možnosti aplikace případových studií pro různá odvětví politických věd a studia mezinárodních vztahů, stejně jako srovnání s metodologiemi kvantitativními. Zajímavou ukázkou praktické aplikace případové studie podle Bennetta a George je pak práce Checkel (2007).

Otázky

- Na co se zaměřovala hlavní kritika případových studií ze strany kvantitativních přístupů?
- Čím se od sebe liší „instrumentální“ a „jedinečná/vnitřní“ případová studie?
- Vysvětlíte pojem „příčinný mechanismus“ a uveďte jeho druhy.
- Charakterizujte pojem „podmínky rozsahu platnosti“ a uveďte jejich význam pro práci na případové studii.
- Jaké jsou rozdíly mezi testováním „nejpravděpodobnějším“ a „nejméně pravděpodobným“ případem?
- Jaké jsou výhody a nevýhody užití „metody shody“?

Komparativní případová studie

Jan Karlas

Stejně jako případová studie obecně, také komparativní případová studie (dále pouze komparativní studie) se zabývá soustředěným studiem případů, tedy příkladů určitého jevu (Eckstein, 1975, s. 79; George a Bennett, 2005, s. 17–19; King, Keohane a Verba, 1994, s. 52; Van Evera, 1997, s. 27–30). Na rozdíl od jednopřípadové studie však **zkoumá dva nebo několik případů a provádí jejich srovnávací analýzu** (*cross-case analysis*) (zejm. George a Bennett, 2005, s. 18–19). Tato analýza se přitom odlišuje od **srovnávání** jako obecnějšího postupu. Ke srovnávání většího počtu pozorování může docházet například i v jednopřípadové studii (viz George a Bennett, 2005; King, Keohane a Verba, 1994). Komparativní studie ale srovnává pozorování existující alespoň ve dvou různých případech.

Ke komparaci omezeného počtu případů docházelo v podstatě **od počátku zkoumání politické reality i sociální reality jako takové**. Touto metodologickou cestou šla již řada zakládajících postav politologie i dalších sociálních věd jako Adam Smith, Alexis de Tocqueville nebo Karl Marx (Mahoney a Rueschmeyer, 2003, s. 3). Určitý ústup zaznamenává tento typ výzkumu spolu s dalšími kvalitativními přístupy až v polovině 20. století. V této době totiž dochází v sociálních vědách k mohutnému uplatnění kvantitativních metod, jejichž používání v této oblasti načas převládne (viz též George a Bennett, 2005, s. 3). V druhé polovině šedesátých let však sociálněvědní badatelé začínají o komparaci omezeného počtu případů opět projevovat zájem. V této době také dochází k propracování postupů komparativní studie a k jejímu ustanovení jako samostatné metodologie (Collier, 1991, s. 8).

Od sedmdesátých let 20. století až do současnosti si komparativní studie udržuje místo jedné z hlavních kvalitativních metod politologie a mezinárodních vztahů. Současně však v daném období prošla i podstatným vývojem. Asi hlavní kladná změna, kterou prodělala, spočívala v rozvoji jejích metod. Ke klasickým metodám vypracovaným Johnem S. Millem, o které se tato

metodologie tradičně opírala, přibýly nové metody, zejména tzv. boolovská algebra (*Boolean algebra*) a tzv. metoda „mlhavé množiny“ (*fuzzy-set*) předložené Charlesem Raginem (k metodám komparativní studie podrobněji viz třetí část této kapitoly).

První část kapitoly ukáže, že komparativní studii lze spojovat s různými epistemologickými a ontologickými předpoklady. Jádrem kapitoly vytvářejí její druhá a třetí část, které vymezují výzkumný rámec a metody komparativní studie. Nabízejí tak praktický návod k tomu, jak tuto metodologii využít. **Ve druhé části** se konkrétně setkáváme se třemi možnými základními cíli komparativní studie, tedy se „souběžným výkladem teorie“, „makrokauzální analýzou“ a „kontrastem kontextů“. Mezi další důležité aspekty výzkumného rámce komparativní studie patří zejména postupy pro výběr případů. Jako nejpoužívanější z nich zmíníme maximální možné navýšení počtu případů a zaměření na tzv. srovnatelné případy. **Třetí část** kapitoly se věnuje metodám komparativní studie. Soustředí se na Millovy „klasické“ metody a Raginovy „moderní“ metody.

Čtvrtá část rozehráá dvě aplikace komparativní studie a prohlubuje tak výklad hlavních znaků a postupů této metodologie. První z těchto aplikací představuje práce Theody Skocopolové *States and Social Revolutions* z roku 1979, jež patří mezi přední díla politické či historické sociologie. Druhou z rozebíraných aplikací se stala stará Mathiase König-Archbueglio „Explaining Government Preferences for Institutional Change in EU Foreign and Security Policy“ vydaná v roce 2004 v časopise *International Organization*. **Poslední část** uzavírá obě kapitoly věnované případové studii, neboť se zamýšlí nad silnými a slabými stránkami případové studie jako takové i jejích obou variant.

3.1 Epistemologické a ontologické předpoklady

Z epistemologického hlediska lze komparativní studii skloubit jak s vysvětlujícím, tak s interpretativním přístupem. Přes tuto otevřenost využívá komparativní studii zejména vysvětlující výzkum. Viděl v ní totiž jednu z **alternativ k experimentu** jako metodologickému ideálu vysvětlujícímu pojetí vědy (Collier, 1991, s. 106–108; George a Bennett, 2005, s. 25; Lipjhart, 1971, s. 683–684; Van Evera, 1997, s. 51). Úvod této knihy již objasnil, že experiment nabízí maximální kontrolu kauzálního vlivu nežá-

vislých proměnných. Zároveň se ale vyznačuje velmi nízkou proveditelností v oblasti sociální reality.

Značná část sociálněvědních badatelů přistupovala ke komparativní studii jako k metodologii, která umožňuje tento problém řešit. Podobně jako statistická analýza – i když v menší míře – totiž umožňuje alespoň omezeným způsobem kontrolovat kauzální vliv nezávislých proměnných a současně se hodí pro studium sociální reality (viz např. Lijphart, 1971; Mackie a Marsh, 1995, s. 173–174; částečně též King, Keohane a Verba, 1994, s. 219–223). Tuto schopnost získává právě díky sledování odlišností v hodnotách proměnných napříč různými případy. Tento postup totiž umožňuje najít takové případy, které se vyznačují odlišnými hodnotami závislé proměnné a přitom v nich existují nezávislé proměnné, které nabývají stejných hodnot (jsou konstantní). Nemohou tedy být příčinami pozorovaných odlišností. Tato strategie, úzce spojená s Millovýmí metodami, po dlouhou dobu představovala specifický rys značné části komparativních studií. Nutno však podotknout, že kontrolu nezávislých proměnných umožňuje i jednopřípadová studie (viz např. Van Evera, 1997, s. 50–53; viz též závěrečná část této kapitoly).

Přesto však najdeme i značnou část výzkumníků, kteří vytvářeli komparativní studie a přitom vycházeli z **interpretativního pojetí výzkumu**. Komparativní studie totiž nabízí určité výhody nejen badatelům orientovaným na vysvětlení, ale i na interpretaci. Interpretativnímu výzkumu pomáhá především odhalit prostřednictvím srovnávání specifické rysy jednotlivých případů. K upřesnění pozice komparativní studie tak mimo jiné přispěl i příklon části sociálněvědního výzkumu k interpretativnímu přístupu od sedmdesátých a osmdesátých let 20. století (Collier, 1991, s. 8, 24).

Z hlediska ontologie **mohou komparativní studii obecně vzato využít jak stoupenec individualistického, tak holistického přístupu**. Dobře to ukazuje komparativní historie (*comparative history*), se kterou se komparativní studie pojí více než s jinými teoretickými přístupy (Collier, 1991; Skocpol a Sommers, 1980). Tento přístup se používá v sociologii, politologii, ale i v historii a mezi jeho nejvýznamnější představitele patří Perry Anderson, Reinhard Bendix, S. N. Eisenstadt, Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, Barrington Moore, Charles Tilly nebo Immanuel Wallerstein. Právě pro komparativní historii nepředstavuje komparativní studie pouze metodologickou pomůcku, ale vytváří jednu ze základních součástí teoretického jádra tohoto přístupu. Komparativní historie přitom vykazuje nepochybně holistické zaměření, jelikož zdůrazňuje roli systémových struktur makrosociálních jevů. Současně však přihlíží i ke specifickému jednání aktérů v konkrétních případech.

3.2 Výzkumný rámec

Výzkumný rámec komparativní studie svou strukturou v zásadě odpovídá obecnému výzkumnému rámci případových studií. Ten již velmi podrobně představila druhá kapitola věnovaná jednopřípadové studii. V následujícím výkladu výzkumného rámce komparativní studie se proto soustředíme pouze na jeho specifické znaky.

Cíle

V zásadě všechny hlavní výzkumné cíle, které si klade případová studie jako taková, mohou vystupovat i jako cíle komparativních studií. Můžeme tedy vytvářet komparativní studie, které usilují o vysvětlení určitého empirického případu. Současně lze ovšem provádět i teoreticky zaměřená srovnání omezeného počtu případů. Stejně jako případové studie mohou teoreticky zaměřené komparativní studie předběžně empiricky ilustrovat, testovat nebo i vytvářet (viz např. Eckstein, 1975, s. 94; George a Bennett, 2005, s. 74–79; Lijphart, 1971, s. 691–693; Van Evera, 1997, s. 55).

V minulosti docházelo k využívání komparativní studie především pro tři následující specifické cíle: 1) „souběžný výklad teorie“ (*parallel demonstration of theory*), 2) „makrokauzální analýza“ (*macro-causal analysis*) a 3) „kontrast kontextů“ (*contrast of contexts*) (Skocpol a Sommers, 1980; viz též Collier, 1991, s. 11–13; Mahoney a Rueschmeyer, 2003, s. 11–12). Přehled těchto druhů komparativní studie nám blíže ukáže, jak praktické využití této metodologie sahá od empiricky zaměřené analýzy přes testování teorií až po jejich vytváření. Zároveň nám však také může napovědět, k jakým konkrétním cílům lze komparativní studii využít.

„**Souběžný výklad teorie**“ (dále „souběžný výklad“) prostřednictvím analýzy několika případů ukazuje, že o nich určitá teorie říká něco podstatného. Do značné míry tedy usiluje především o prověření empirické platnosti vybrané teorie. Může se jednat o testování teorie ve striktním slova smyslu, ale častěji jde o ilustrování její hodnoty. Studie tohoto typu totiž většinou vědomě vybírají takové případy, které doloží hodnotu teorie. „Souběžný výklad“ se tímto způsobem snaží dokázat, že vybraná teorie se ukazuje jako přesvědčivá při aplikaci na hned několik případů, zpravidla procesů historického vývoje. Tento typ výzkumu zpravidla nejprve podrobně specifikuje použité teoretické modely a hypotézy a teprve poté je konfrontuje s empirickou realitou. „Souběžný výklad“ však někdy slouží i k vytváření teoretických hypotéz.

(komparativní příkladová studie)

Názorný příklad „souběžného výkladu“ představuje práce Jefferyho Paige *Agrarian Revolution* (Paige, 1975). Paige se v této práci zabývá konfliktem mezi vyšší (nepěstitelé závislejší na příjmech ze zemědělské činnosti) a nižší (pěstitelé přímo vykonávající zemědělskou činnost) společenskou třídou venkovské populace. Snaží se přitom dokázat platnost ekonomicko-deterministické teorie vztahu mezi oběma třídami. Podle této teorie se typ konfliktu mezi oběma třídami odvíjí od konkrétního typu závislosti jejich příjmů na půdě. V první části knihy autor dokazuje relevanci této teze prostřednictvím statistické analýzy 135 exportních sektorů v 70 rozvojových zemích. Tuto analýzu však podstatným způsobem doplňuje právě komparativní studie, prostřednictvím které Paige na srovnání tří vybraných zemí (Peru, Angoly a Vietnamu) uvede souvislost mezi vztahem příjmů obou tříd k půdě a povahou politického konfliktu mezi nimi dále potvrzuje. Kromě ilustrace platnosti uvedeného modelu navíc Paigeova studie nabízí i identifikaci různých obecných forem sociálně-politického konfliktu.

„**Makrokauzální analýza**“ zkoumá závislost mezi proměnnými napříč různými případy a snaží se tak vytvářet a také testovat nové teorie a teoretické hypotézy. Soustředí se na makroúrovňové struktury a procesy jako revoluce, vývoj naboženství, politický vývoj nebo ekonomickou modernizaci. Její logika vychází z předpokladu, že uplatnění srovnávací perspektivy při studiu jednoho konkrétního jevu může vést k odhalení zcela nových otáček a následných generalizací. Ve srovnání se „souběžným výkladem“ klade „makrokauzální analýza“ větší důraz na specifické skutečnosti vyplývající ze srovnání zkoumaných případů. Tento rozdíl vyplývá z toho, že zatímco „souběžný výklad“ přistupuje k případům pouze jako k prostředku pro testování „makrokauzální analýza“ jejich prostřednictvím nové teorie a teoretická vysvětlení vytváří.

Podstatu „makrokauzální analýzy“ ztělesňuje například práce Baringtona Moora *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Moore, 1966). V této práci Moore nejprve na příkladu šesti zemí ukazuje tři různé revoluční cesty vedoucí ke třem typům moderních politických systémů: 1) „buržoazní revoluce“ vedoucí k demokracii (Anglie, Francie a USA), 2) „revoluce seshora“ ústící ve fašismus (Japonsko) a 3) „rolnickou revoluci“, která vede k socialismu (Čína). Indie jako šestá zkoumaná země představuje specifický případ. Težité práce spočívá v identifikaci faktorů, v důsledku kterých docházelo v různých zemích k odlišným typům revolucí a nastolení odlišných politických systémů. Mezi zdůrazňované faktory patří pozice městských středních tříd ve vztahu k vlastníkům půdy, způsob obchodu se zemědělskými produkty a typ rolnických komunit a vztahu mezi rolníky a vlastníky půdy.

„**Kontrast kontextů**“ jako poslední z druhů komparativní studie rozlišovaných podle výzkumných cílů představuje empiricky zaměřený typ výzkumu. Usiluje spíše o analýzu zkoumaného souboru případů jako takových než o vyvozování teoretických závěrů. Smysl srovnání více případů zde spočívá v tom, že napomáhá odhalení specifických rysů jednotlivých případů. „Kontrast kontextů“ přitom vychází spíše z obecných témat, otázek a ideálů, které typů než ze skutečné teoretických modelů. Na základě empirické reality se navíc vyjadřuje pouze k platnosti obecných konceptů a tezí a nevytváří nová zobecnění. Právě „kontrast kontextů“ představuje typ komparativní studie vycházející nikoli z vysvětlení, ale z porozumění.

Na „kontrastu kontextů“ například staví ve svých knihách *Nation-Building and Citizenship* a *Kings or People* Reinhard Bendix (Bendix, 1977; Bendix, 1978). V obou pracích se Bendix zabývá společenským vývojem politické autority. V obou také začíná svou analýzu odkazem na určité obecné otázky a témata, ale nikoli na teorie v pravém slova smyslu. Srovnání, které provádí, pak klade důraz na světlé rysy každého z případů. Například v práci *Kings or People* Bendix ukazuje, že ačkoli několik vybraných zemí prodělalo zásadní transformaci politické legitimacy, výsledné formy této legitimacy se ve zkoumaných zemích velmi lišily. Zmíněná Bendixova práce tedy přináší podstatné poznatky o klíčových případech politické modernizace v západní Evropě.

Specifikace proměnných

Stejně jako v případových studiích obecně i v komparativních studiích musíme vymezovat zkoumané teoretické koncepty v podobě konkrétních proměnných. Literatura zabývající se komparativní studií klade v této souvislosti nebyvale silný důraz na **úsporný přístup při vymezování nezávislých proměnných**. Tuto úspornost (*parsimony*) totiž chápe jako jedno z řešení tradičně zdůrazňovaného problému komparativní studie, který pojmenovává jako **problém „hodně proměnných, málo případů“** (*many variables, small N*) (viz např. Collier, 1991; Lipphart, 1971).

Podstata uvedeného problému spočívá v tom, že sociální realita kvůli své komplexní povaze obsahuje poměrně velké množství důležitých faktorů. V důsledku toho stojíme obvykle před větším počtem proměnných, které musíme vzít v úvahu. Abychom přitom mohli určitou nezávislou proměnnou nebo proměnné označit za skutečnou příčinu zkoumaného jevu, musíme mimo jiné vyloučit působení kontrolních proměnných. Průkazného vyloučení vlivu kontrolních proměnných se však dosahuje velmi obtížně. Komparativní

studie se navíc zabývá pouze malým množstvím zkoumaných případů. Na rozdíl od statistické analýzy tedy nemůže kontrolovat proměnné zkoumáním jejich korelací ve větším počtu případů.

Jednu z cest, kterou se komparativní studie může vyrovnat s problémem „hodně proměnných, málo případů“, nabízí právě úspornost ohledně nezávislých proměnných, a tedy **redukce jejich počtu**. Existují přitom dvě varianty tohoto postupu. První z nich sází na sdrůžení všech relevantních nezávislých proměnných do několika proměnných klíčového významu. Druhá varianta se snaží omezit na analýzu několika klíčových proměnných a ostatní proměnné vypustit (tedy nikoli agregovat jako u předchozí varianty).

Výběr případů

V souvislosti s výběrem případů nelze hovořit o žádném komplexním souboru kritérií platných pro komparativní studii. Do určité míry se na ni vztahují **kritéria, která se týkají případové studie jako takové**. Výběr případů pro určitou komparativní studii se dále podstatným způsobem odvíjí od metody dané studie. Různé existující strategie pro výběr případů v komparativní studii přitom spojuje snaha zmiňovat již popsaný problém „hodně proměnných, málo případů“.

Jestliže se zabýváme pouhlými korelacemi závislých a nezávislých proměnných bez použití určité specifické metody komparativní studie, nabízí se jako vhodný postup volba **většího počtu případů** (viz Collier, 1991, s. 15–19; Liphart, 1971). Tato strategie sice přímo nesnižuje množství relevantních nezávislých proměnných, ale nepřímým způsobem vede k rozlišení jejich různé váhy. Při podstatném navýšení počtu případů se totiž v řadě z nich ukáží některé proměnné jako méně relevantní.

Jiný postup budeme volit, pokud použijeme Millova „metodu souladu“ (*method of agreement*) nebo „metodu rozdílu“ (*method of difference*) (podrobněji viz níže). Tyto metody se zaměřují na v zásadě odlišné, nebo v zásadě shodné případy. Při jejich využití tedy musíme hledat případy, **kteří mají srovnatelný charakter**. Srovnatelnost v tomto kontextu znamená, že podobná hodnota převážněho množství nezávislých proměnných daných případů nám umožňují k těmto proměnným přistupovat jako ke konstantám. Tyto proměnné pak můžeme považovat pouze za kontrolní. Vymezení většího počtu proměnných jako kontrolních dává možnost účinné kontroly kauzálního vlivu nezávislých proměnných. Srovnatelnost případů lze identifikovat jak geograficky (zaměření na více jednotek spojených stejnou geografickou oblastí), tak diachronicky (zaměření na jednu jednotku v různých časových obdobích její

existence). Tímto způsobem můžeme porovnávat například určitou odlišnost v zahraniční politice dvou států nacházejících se ve stejné politicko-geografické oblasti nebo změnu v zahraniční politice jednoho státu mezi dvěma různými časovými obdobími.

Při výběru srovnatelných případů je ovšem třeba se obzvláště vyvarovat **problému zaujatého výběru případů** (*case selection bias*) (George a Bennett, 2005, s. 22–25). Se zaujatým výběrem se setkáme v situaci, kdy výzkumník nechytěně, nebo dokonce záměrně volí takové případy, které zkreslí analýzu zkoumaných jevů. Výběr srovnatelných případů se v každém případě nevyhnutelně dostává do rozporu s první zmíněnou strategií, tedy s navýšováním počtu případů. S nárůstem případů totiž zpravidla klesá jejich srovnatelnost.

Operacionalizace proměnných a výběr dat

I při operacionalizaci proměnných a výběru dat postupuje komparativní studie v celku obdobně jako případová studie obecně. I komparativní studie se proto musí zabývat operacionalizací proměnných, tedy určením hodnot, které tyto proměnné nabývají, a kritérii pro určování těchto hodnot. Výzkumný rámec také musí předem formulovat kritéria pro výběr empirických dat.

Komparativní studie se přesto musí vážněji než jednopřípadová studie zabývat hledáním **rovnováhy mezi propracovaností a aplikovatelností konceptů**. Do určité míry se totiž potýká s problémem, který Giovanni Sartori označil jako problém „přetěžování konceptů“ (*conceptual stretching*) (Sartori, 1984, podle Collier, 1991, s. 14). K „přetěžování konceptů“ dochází při aplikaci konceptů zformovaných s přihlédnutím k určitým případům na větší počet dalších případů, které se mohou podstatně lišit od původních. Tato aplikace totiž často vede k tomu, že se původní význam konceptů dostává do rozporu s podstatou zkoumaných případů. Naopak koncepty vyznačující se použitelností ve větším počtu případů mají z výzkumného hlediska často méně zajímavou a příliš abstraktní povahu.

Před dilematem mezi propracovaností a aplikovatelností konceptu se do určité míry ocitá i komparativní studie, neboť se soustředí na několik různých případů. Vytváří se zde tedy riziko, že čím vyšší bude propracovanost konceptu, tím menší bude možnost jeho smysluplné aplikace na všechny zkoumané případy. I v případě komparativní studie však „přetěžování konceptů“ nepředsravuje tak výrazný problém jako u statistické analýzy, která pracuje se značným množstvím případů.